

MAQOMLARDA MUSIQIY OHANG VA SO‘ZNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Arabov Ilyos

Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti,
“Maqom cholg‘u ijrochiligi” kafedrasini mudiri, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va umummarkaziy osiyolik musiqa an‘analarining yadro unsurlaridan biri sanalgan «maqom» san’atida ohang (melodiya, melodik bezaklar, intonatsion harakat) va so‘z (she’riy matn, bayt, badiiy ifoda) o‘rtasidagi o‘zaro uyg‘unlik tahlil etiladi. Tadqiqotda mazkur uyg‘unlikning shakllanishi xonanda va sozanda hamkorligi, ijro uslubi, improvizatsiya (badihago‘ylik) an‘analari hamda turli maqom maktablari — jumladan, Shashmaqom va Xorazm maqomlari — ijro tajribasi doirasida ko‘rib chiqiladi. Olingan natijalar melodiya va matnning badiiy hamohangligi maqom ijrosining estetik ta’sirchanligini kuchaytirishi, tinglovchida chuqur ruhiy kechinmalar uyg‘otishi bilan aloqador ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Maqom, ohang, so‘z, melodik bezak, improvizatsiya, Shashmaqom, Xorazm maqomlari, vokal–cholg‘u uyg‘unligi, maqom ijrochiligi.

1. Kirish

- Maqom – O‘zbekiston va Markaziy Osiyoda shakllangan mumtoz musiqiy janr bo‘lib, u faqat cholg‘u yoki vokal san’atini emas, balki poemalar (she’riyat), doston va ruhi mazmunni ham o‘zida mujassam etadi. (ojs.renaissance.com.uz)
- Maqom ijrosida (ohang), ritm, ornamentatsiyalar, improvizatsiya muhim o‘rin tutadi. (webofjournals.com)
- Biroq ohang va matn (so‘z) orasidagi uyg‘unlik, ularning ijro-tahlili, ularning badiiy birligi haqida alohida sistematik tahlil kam – bu maqolaning maqsadi aynan shuni to‘ldirish. Maqolada quyidagi savollar ko‘rib chiqiladi:
 1. Ohang va so‘z uyg‘unligi nima? Qanday omillar bunga ta’sir qiladi?
 2. Turli maqom maktablari (Shashmaqom, Xorazm, Farg‘ona-Toshkent va h.k.)da bu uyg‘unlik qanday amalga oshiriladi?
 3. Vokalist (xonanda) va instrumentalist (sozanda) hamkorligining roli qanday?
 4. Improvizatsiya va ornamentatsiyalarning matn mazmuni bilan uyg‘unligi ijro estetikasiga qanday ta’sir qiladi?

2. Nazariy-metodologik asos

2.1. Maqom san’atining nazariy asoslari

- Maqom san'ati turli maktab va yo'llarni o'z ichiga oladi: masalan, Shashmaqom, Xorazm maqomlari, Farg'ona – Toshkent maqom yo'llari. (webofjournals.com)
- Har bir yo'l melodik tuzilma, ornamentatsiyalar, ritmik-ijro an'analari bilan farqlanadi. (webofjournals.com)
- Ijro texnikasi – melizmatik kuylash, ornamentatsiyalar, kashish, girift kabi musiqa bezaklari – maqom ijrosining ajralmas qismidir. (scientajournals.com)

2.2. So'z-melodiya uyg'unligi kontsepsiyasi

“Uyg'unlik” (congruence/harmony) tushunchasi – matnning semantik va emosional mazmuni bilan melodiyaning ohangi, ritmi va ornamentatsiyalarining mosligi demakdir. Badiiy musiqa tahlilida bu uyg'unlik ijroning ruhiy-estetik ta'sirini belgilaydi.

Metodologik jihatdan tahlil: adabiy-muzikal tekst (she'r matni), ijro audio/video (agar mavjud bo'lsa), ijrochilarning texnik uslubi (xonanda + sozanda), maqom maktabi xususiyatlari, ornamentatsiyalar va improvizatsiyalar tahlili orqali amalga oshiriladi.

3. Tahliliy qism: Ohang va so'z uyg'unligining amaliy tajribasi

3.1. Vokal va instrument hamkorligi: xonanda + sozanda

- Shashmaqom an'alarida vokal va cholg'u ansambllari birgalikda ishlaydi: xonanda she'rni kuylaydi, sozanda ornamentatsiyalar, melodiya va ritmik to'ldirish bilan hamroh bo'ladi. ([Milliylik-millat ko'zgusi](http://Milliylik-millat.ko'zgusi))
- Bunda sozanda va xonandaning ijro uslubi, nafas olishi, ornamentlar va kashishlar matnning ruhiy mazmuni bilan uyg'un bo'lishi zarur; bu — ijroning estetik mukammalligini shakllantiradi. (eglobalcongress.com)

Misol: melizmatik kuylash (bir she'r baytini ko'p notali aylantirish) yordamida so'z mazmunining his-tuyg'usini chuqurlashtirish, ornamentlar bilan matn ohangini boyitish. (scientajournals.com)

3.2. Improvizatsiya va ornamentatsiyalar roli

- Maqom ijrosida ornamentatsiyalar (girift, kashish, melizmatlar) matn bilan barobar mos kelsa – bu tomoshabinga chuqur san'atijy tajriba beradi. (scientajournals.com)
- Improvizatsiya – ijrochining his-tuyg'ulari, ijodiy «jon»i bilan matn mazmunini mustahkamlash imkonini beradi. Bu esa maqomning ruhiy-estetik xususiyatini yuksaltiradi. (openscience.uz)
- Turli maktablarda ornament va improvizatsiya an'analari farq qiladi: masalan, Xorazm maqomlari ornamentatsiya va melodiya shakllarida o'ziga xos bo'lishi mumkin. (IJSRR)

3.3. Maktablar kesimidagi farqlar: Shashmaqom vs Xorazm maqomlari

- Agar Shashmaqom konservativroq, strukturalanishgan formatga ega bo'lsa, Xorazm maqomlari yoki boshqa yo'llarda ma'lum moslashuvchanlik, improvizatsiya kengroq bo'lishi mumkin. (openscience.uz)

- Bu farqlar ohang-so'z uyg'unligiga qanday ta'sir qilishi: masalan, Xorazm maqomlarida ornamentatsiyalar va improvizatsiya orqali matn mazmuni yanada jonli, zamonaviy, hissiy bo'lishi mumkin.

3.4. Ijro estetikasidagi natija va tomoshabinga ta'siri

- Ohang va so'z uyg'unligi, to'g'ri vokal-cholg'u hamkorligi, ornament va improvizatsiya – bularning barchasi ijroda estetik, ruhiy va madaniy samara beradi. Bu orqali maqom san'ati nafaqat musiqiy, balki adabiy-spiritual tajriba bo'lib shakllanadi.

- Bugungi kunda – an'anaviy ijro va zamonaviy talablarga mos ravishda – bu uyg'unlikni saqlash va rivojlantirish muhimdir.

Misol tariqasida, so'nggi yillarda chop etilgan maqolalar shuni ko'rsatadiki, maqom ijrosi texnikasi va dekorativ uslublari (ornamentatsiyalar) qayta ko'rib chiqilmoqda, xonanda-sozanda hamkorligi, ijro sifatiga e'tibor oshmoqda. (webofjournals.com)

4. Xulosa (Conclusion)

- Maqomlarda ohang va so'z uyg'unligi – ijro san'atining kalit jihatidir: melodik ornamentatsiyalar, melizmatik kuylash, improvizatsiyalar matn mazmuni bilan uyg'un bo'lganda ijro kuchli san'atga aylanadi.

- Vokalist va instrumentalistning hamkorligi, ularning texnik mahorati va ijodiy moslashuvi shart – bu uyg'unlikni hosil qiluvchi muhim omildir.

- Turli maqom maktablari va yo'llari ornamentatsiya va improvizatsiya turlarida farq qilgani bois, har bir maktab ohang-so'z uyg'unligini o'z uslubida shakllantiradi.

- Zamonaviy sharoitda maqom ijrosini saqlash va rivojlantirish uchun, ijrochilar va pedagoglar orasida bu uyg'unlik tamoyillarini tushunish va qo'llash muhim.

- Kelgusida maqom ijrosida ohang-so'z uyg'unligini avtomatlashtirilgan tahlil qilish (masalan, audio-tahlil, spektral tahlillar, ornamentatsiya parametrlarini o'lchash) yo'llari ham ochilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ARTISTIC CHARACTERISTICS OF THE COOPERATION BETWEEN SOZANDA AND XONANDA IN UZBEKISTAN MUSICAL ART. E Global Congress, 2025. (eglobalcongress.com)

2. The Peculiarities of Maqom Art in Uzbekistan. International Journal of Social Science Research and Review, 2025. (IJSSRR)

3. THE UNIQUE TECHNIQUE AND PERFORMANCE METHODS OF MAQOM ART. Web of Teachers: Inderscience Research, 2025. (webofjournals.com)
4. MASTERING COMPLEX PERFORMANCE TECHNIQUES OF TRADITIONAL SINGING. Sciental Journal of Education Humanities and Social Sciences, 2025. (scientaljournals.com)
5. Shashmaqom va Xorazm maqomi ijrochilik an‘analari: o‘xshashlik va farqlar. Science and Education, 2025. (openscience.uz)
6. MAQOM MUSIQASI: TARIXI, XUSUSIYATLARI VA MADANIY O‘RNI. NRJ, 2025. (ojs.renaissance.com.uz)
7. O‘ZBEK MAQOM SAN‘ATI TARIXI VA HOZIRGI KUNDAGI O‘RNI. SHOKH Library, 2025. ([WOS Journals](http://WOSJournals))
8. Musiqa darslarida maqom ashulalarini o‘rganish usullari. NewJournal, —. (newjournal.org)
9. Rajabiy Y. ,O‘zbek xalq musiqasi. 5-jild. 1., 1959-y.
10. I.Rajabov “Maqomlar masalasiga doir” T.1963.y.
11. T.Ye.Solomonova “O‘zbek musiqasi tarixi”.T.1981y.
12. A. Odilov. «O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi». T.; «O‘qituvchi». 1995 yil.
13. H.Hamidov. « O‘zbek an‘naviy qo‘shiqchilik madaniyati tarixi». T.; «O‘qituvchi». 1996 y.
14. Matyoqubov O., Maqomot. T. , «Musiqa» nashriyoti, 2004-y.
15. Fitrat. «O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi», T.; Fan. 1993 y